

же відтворити національний мовно-культурний простір України у визначених межах життя та літературної творчості досліджуваної мовної особистості.

Список використаних джерел

1. Білоус Г. Слова, слова, спасіте наші душі. Вибрані сторінки листування з друзями / Г. Білоус. – К.: Акцент, 2004. – 624с
2. Білоус Г. «Засвіти свою зорю...» [Текст] : біобібліогр. покажч. / Г. Білоус / уклад. Н.В. Адешелідзе. – Черкаси: ОУНБ, 2009. – 64 с.
3. Білоус Г. Інтерв'ю / Г. Білоус. – Холодний яр, №1, 2010. – С.187.
4. Гумбольдт фон В. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт. – М., 1985. – С. 379.
5. Єрмоленко С.Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С.Я. Єрмоленко, С.П. Бибик, О.Г. Тодор / За ред. С.Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224с.
6. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов. – М.: Наука, 1987. – 263 с.
7. Крат А. «Як перший полиск світанку ...» / Епістолярна спадщина М.Г.Куліша: спроба культурологічної розвідки / А. Крат // Кур'єр Кривбасу.- 1996.- №53-54.- С.60.
8. Омелянова О. До питання про лінгвістичну концепцію мовної особистості / О. Омелянова. – [Режим доступу до стор.: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/89_1/statii/66.pdf].
9. Онищенко І. «Коли натрапляю на лайливе слово у творах молодих письменників, принципово йду мити руки...» / Інна Онищенко. – [Режим доступу до стор.: <http://www.novadoba.info/people>].
10. Селігей П.О. Структура й типологія мовної свідомості / П.О. Селігей // Мовознавство. – 2009. – №5. – С.12 – 29.
11. Селігей П.О. Про виховання мовної свідомості / П.О. Селігей // Мовознавство. – 2010. – №2 – 3. – С.176 – 193.

Анотація. У статті запропоновано аналіз мовотворчості Григорія Білоуса. З'ясовано окремі чинники виховання його мовної особистості. Репрезентовано акцентний лексикон відомого поета, письменника, громадського діяча. Визначено та описано мовний портрет Г. Білоуса.

Ключові слова: Григорій Білоус, мовна особистість, мовна свідомість, актуалізований лексикон.

Summary. In the article the analysis of language of works by Hryhorij Bilous is presented. Separate factors of his language personality development are specified. The accent lexical units of famous poet, writer, public person are represented. The language portrait of H. Bilous is specified and described.

Key words: Hryhorij Bilous, language personality, language consciousness, accented lexical units

УДК 811.163.1'373.611

Мозолюк О.М.

СУФІКСАЛЬНІ ФОРМАНТИ В ІМЕННИКАХ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ СТАРΟΣЛОВ'ЯНСЬКОЇ МОВИ (НОМІНАЦІЯХ ОСІБ)

Старослов'янська мова – одна з найдавніших літературних писемних мов у слов'ян, успадкувала з праслов'янської мови основні тенденції словотвору. Старослов'янські пам'ятки засвідчили як поодинокі різнокореневі слова, так і однокореневі гнізда слів. Перші не піддаються словотвірному аналізу в плані синхронії, наприклад: *връвь, вѣчела, гѣба, кобыла, чаша*. Значно більша кількість старослов'янських слів має малі й великі однокореневі гнізда і слугує доброю основою для вивчення старослов'янського словотворення, як-от: *зима, зимьнь; вѣль, вѣлость, вѣлти, оувѣлти, вѣлоризьць; слѣдъ, вѣслѣдъ, послѣди, послѣжде, послѣдъкъ, слѣдити* та інші. Відома дослідниця давніх писемних джерел Р. М. Цейтлін зауважує, що при синхронному підході на рівні старослов'янської мови в пам'ятках кирило-мефодіївської доби засвідчено понад 1200 однокореневих слів у їх реальних зв'язках [7, 32]. Наявність такої великої кількості однокореневих гнізд слів у старослов'янських пам'ятках дає можливість стверджувати, що старослов'янська лексика має яскраво виражену мотивованість, яка існує в закономірностях словотворення як найважливішого джерела збагачення словникового складу.

Дослідженням старослов'янського словотвору займалися зарубіжні й українські вчені, як Р. Айцетмюллер [3], А. В. Майборода [2], О. М. Селіщев [4], Л. Саднік [3], М. Ф. Станівський [5], Г. О. Хабургаєв [6] та інші.

Мета нашої розвідки – описати суфіксальне словотворення, зокрема іменників, як від іменних, так і від дієслівних основ на матеріалі старослов'янсько-українського словника [1].

Морфологічний спосіб словотворення був у давнину і залишається тепер найбільш продуктивним. Він становить розгалужену систему, в межах якої виділяються його різновиди – афіксальний та основоскладання. Безафіксальне словотворення виникло в пізній старослов'янській мові, виділившись із флективного внаслідок зникнення закінчень або суфіксів, виражених слабкими редукованими [ъ] та [ь].

Залежно від афіксів, що використовуються для творення похідних слів, афіксальне словотворення поділяється на суфіксальний, префіксальний, циркумфіксний і флективний різновиди, які можуть супроводжуватись і морфонологічними явищами.

Суфіксальне словотворення здійснюється за допомогою розвиненої системи суфіксів у сфері іменників, прикметників, прислівників і дуже обмежено в займенниках і дієсловах. За значенням старослов'янські суфікси бувають моносемічними, омонімічними та синонімічними [5, 227-228]: суфікс [- (а)таъ] (орф. -(а)тан) моносемічний, утворює тільки назви діючих осіб: *ратан* – орач, землероб [1, 220], *позоратан* – глядач, споглядач, свідок [1, 161]; суфікс [-ъје] (орф. -ик) омонімічний, оскільки може утворювати різні семантичні групи слів: збірні іменники – *зелик* (зілля, зелень) [1, 71], *листвик* (листя) [1, 100]; абстрактні іменники – *житик* (життя) [1, 64], *милованик* (милосердя) [1, 106]; синонімічними бувають ті різні суфікси, які утворюють семантичну групу слів, наприклад, назви діючих осіб: *д'ѣлатель* [1, 60], *творьць* (діяч) [1, 271].

Суфіксальне словотворення іменників у старослов'янській мові, яке, на думку українських мовознавців М. Р. Станівського [5, 227] та А. В. Майбороди [2, 130], є найпоширенішим способом, здійснюється від непохідних і похідних твірних основ усіх повнозначних частин мови. Похідні іменники набувають, звісно, нових значень або лише нових відтінків у значенні (останні можливі тільки від іменникових твірних основ): *доброта* [1, 55], *работа* – рабство, неволя [1, 71], *присвоикник* – приєднання, об'єднання, привласнення [1, 182], *с'тьникъ* [1, 263], *тишина* [1, 273]; *д'ѣтиштъ* – дітище [1, 60], *цв'ѣтъць* – квітка [1, 294], *члдьце* – дитятко [1, 296]. На відміну від суфіксів інших частин мови, іменникові суфікси мають надзвичайно розмаїту мережу функцій. Ми розглянемо лише суфікси для утворення іменників з новим значенням [2; 5], а саме суфікси на означення осіб чоловічого роду.

Назви діючих осіб чоловічого роду утворюються від дієслівних та іменникових твірних суфіксів. Так, суфікс [-ъць] < [-*ікъ] утворює іменники зі значенням роду заняття від дієслівних твірних основ: *творьць* ← *творити* [1, 271], *ловьць* ← *ловити* [1, 101], *ворьць* ← **borti* (пор. *борж*). Суфікс [-іц'а] < [-*іка] утворює від іменникових твірних основ назви осіб чоловічого роду за їх вчинками та діями: *с'б'цьца* (кат) ← *с'б'ць* (січа, битва; лихо) [1, 267], *ѣдьца* (ненажера) ← *ѣдь* (їжа, наїдки, харч) [1, 297], *чарод'ѣница* ← *чарод'ѣи* [1, 295]. Іменники на [-іц'а] мають функціонально тотожні варіанти з [-ъць] та [-ъць]: *с'б'цьца* – *с'б'цьць*, *чарод'ѣница* – *чарод'ѣи* [ч'арод'аїъ]. За допомогою суфікса [-т'ел'ь] від інфінітивних основ творяться іменники чол. роду на означення осіб, котрі виконують певні дії відповідно до якоїсь діяльності, зайнятості, наприклад: *блюститель* – сторож, охоронець [1, 21], *в'с'л'ѣдователь* – послідовник [1, 39], *гравитель* [1, 49], *областель* – володар, власник [1, 132], *поклонитель* – шанувальник, прихильник [1, 162], *пропов'ѣд'тель* – проповідник [1, 189], *св'атитель* – священнослужитель, єпископ [1, 228] тощо. Численність іменникових утворень на [-т'ел'ь] від інфінітивних основ на [-і] зумовила відокремлення суфікса [-іт'ел'ь] та його вживання в утвореннях іменників і від тих дієслів, у яких основа інфінітива не мала [-і] [5, 228]: *зидитель* (будівничий, творець) ← *зидати* [1, 71], *с'д'ѣлитель* (творець) ← *с'д'ѣлати* [1, 250], *с'в'ѣститель* (свідок, очевидець) ← *с'в'ѣстовать* [1, 247]. Іменники цього типу мають функціонально тотожні варіанти з іншими суфіксами: *датель* (той, хто дає; податель) – *давць* (даритель) [1, 52], *подов'ѣтель* – *подов'ѣникъ* (наслідувач) [1, 158], *заштититель* – *заштит'никъ* (захисник) [1, 70].

Інші суфікси в назвах діючих осіб чол. роду були непродуктивними, оскільки «в старослов'янських пам'ятках засвідчені скупом» [5, 229]. Невелику їх кількість зафіксовано і в старослов'янсько-українському словнику. Так, суфікс [-ар'ь] (лат. -arius через германське посередництво) утворює від іменникових твірних основ невелику групу іменників чол. роду зі значенням осіб за професією або постійним заняттям: *вратарь* (сторож; лакей) [1, 30], *винарь* (виноградар) [1, 28], *градарь* (садівник) [1, 49], *ключарь* (ключник) [1, 90], *рыбарь* (рибалка) [1, 223]. Іменники цього типу мають однакові варіанти з суфіксом [-ън'ікъ]: *клеветарь* – *клевет'никъ* [1, 90] та інші. Суфікс [-ъ] (орф. -и) виступає в поствокальній позиції і творить від дієслівних коренів опорні іменникові основи в складних словах на означення осіб чол. роду – виконавців якоїсь дії: *з'лод'ѣи* [з'лод'аїъ] (той, хто робить зло; злочинець) [1, 73], *чарод'ѣи* (чарівник, ворожбит) [1, 295].

За допомогою суфікса [-а)тајъ] (орф. -(а)тан) утворюються іменники чол. роду – назви осіб за діяльністю: **поводатан** (вождь, поводитир) [1, 156], **хадатан** (посередник, посланець; прохач; помічник; захисник) [1, 288]. З подібним значенням трапляються також іменники чол. роду, які походять від іменних твірних основ і мають у своєму складі суфікси [-ъјъ], [-еч'ъјъ], [-ъ ч'ъјъ] (орф. -ни, -ъчни, -ъчни), наприклад: **гвоздни** (цвях) [1, 45], **жрѣбни** (жереб; доля; частка; спадщина) [1, 65], **корабьчни** (моряк) [1, 92], **самъчни** (префект; управитель) [1, 225].

Назви осіб чол. роду (носії певної ознаки) утворюються від різних твірних основ за допомогою суфіксів [-ікъ], [-ън'ікъ], [-ъц'ъ], [-інъ], [-ан'інъ]. Так, суфікс [-ікъ] творить іменники:

а) на означення осіб, які тривало або постійно зазнають дії, названої твірною основою пасивних дієприкметників на [-ен-]: **мжченикъ** [1, 113] ← **мжченъ**, **кормакникъ** (немовля) [1, 95] ← **кормакнъ**;

б) на означення осіб за тією чи тією рисою характеру, властивості, яка названа твірною основою прикметників на [-ън-]: **неджжъникъ** (хворий) ← **неджжънъ** [1, 122], **ненавѣстъникъ** ← **ненавѣстънъ** [1, 124], **облаженикъ** (святий, блаженний) ← **облаженъ** [1, 132].

Розширений суфікс [-ън'ікъ] стає самостійним і утворює:

а) від іменникових твірних основ назви осіб чол. роду стосовно якого-небудь предмета, що визначає їх характер, стан або діяльність: **завистъникъ** (заздрісник) ← **завистъ** [1, 66], **двърьникъ** (сторож) ← **двърь** [1, 52], **кораб(а)ъникъ** (моряк) ← **кораб(а)ъ** [1, 92];

б) від дієслівних твірних основ назви осіб чол. роду за їх діями, вчинками: **застъпникъ** (захисник; помічник) ← **застъпити** [1, 69], **наставъникъ** (наставник, учитель) ← **наставити** [1, 118], **повѣдъникъ** (переможець) ← **повѣдити** [1, 155-156]. Іменники цього типу мають функціонально тотожні варіанти з іншими суфіксами: **кънижъникъ** – **кънигъчни** [1, 97], **позорникъ** (спостерігач) – **позоратан** [1, 161].

Суфікс [-ъц'ъ] утворює від прикметникових основ назви осіб чол. роду за їх властивостями: **лютъць** (злостивець) ← **лютъ** [1, 104], **хромъць** (кульгавий; паралітик) ← **хромъ** [1, 290], **хытрьць** (мудрець, філософ) ← **хытрь** (розумний, мудрий) [1, 292]. Суфікси [-інъ], [-ан'інъ] беруть участь в утворенні іменників чол. роду за соціальним станом, місцем проживання, національністю від іменних твірних основ: **господинъ** (пан; господар) ← **господь** [1, 48], **поганинъ** (язичник) ← **поганъ** [1, 157], **римнинъ** ← **римъ** [1, 221], **галиле/ѣганинъ** ← **галиле/ѣга** [1, 45; 4, 355].

Отже, суфіксація є найпоширенішим способом іменникового словотвору старослов'янської мови. На матеріалі старослов'янсько-українського словника [1] простежено чимало іменників з новим значенням, утворених за допомогою суфіксів на означення осіб чоловічого роду. Суфікси [-ъц'ъ] < [-*ікъ], [-іц'а] < [-*іка], [-т'ел'ъ], [-ікъ] належать до продуктивних, інші – до малопродуктивних або непродуктивних.

Список використаної літератури

1. Белей Л. Старослов'янсько-український словник / Любомир Белей, Олег Белей. – Львів : Свічадо, 2001. – 332 с.
2. Майборода А. В. Старослов'янська мова / А. В. Майборода. – К. : Вища школа, 1975. – 296 с.
3. Sadnik L. Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten / L. Sadnik, R. Aitzetmüller. – Heidelberg, 1955. – S. 211-341.
4. Селищев А. М. Старославянский язык : учебник / А. М. Селищев. – 2-е изд. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2006. – 496 с.
5. Станівський М. Ф. Старослов'янська мова / М. Ф. Станівський. – Львів : Видавництво Львівського університету, 1964. – 471 с.
6. Хабургаев Г. А. Старославянский язык : учебник / Г. А. Хабургаев. – М. : Просвещение, 1974. – 432 с.
7. Цейтлин Р. М. Лексика старославянского языка / Р. М. Цейтлин. – М. : Просвещение, 1977. – 336 с.

Анотація. Авторка на матеріалі старослов'янсько-українського словника характеризує суфіксальні форманти в іменниках чоловічого роду з новим значенням (номінація осіб), які утворюються як від іменних, так і від дієслівних основ.

Ключові слова: суфікси, суфіксальне словотворення, старослов'янська мова, іменникове словотворення.

Summary. The author describes suffixal formants in masculine gender nouns with a new meaning (person nomination), which are formed of both the substantive and verbal stems on the materials of Church Slavonic-Ukrainian dictionary.

Keywords: suffixes, suffixal formation, the Old (Church) Slavonic language, noun formation.